

Želimir Prša, mag. educ. geog. et hist.
Škola za modu i dizajn
Prilaz baruna Filipovića 30
10000 Zagreb
zelimir.prsa@skole.hr

Grada
Primljeno: 27.07.2021.
Prihvaćeno: 10.10.2021.

JEDAN ZABORAVLJENI/PRONAĐENI NOVINSKI ČLANAK O PUTU IZ KARLOVCA DO ZAVALJA

Članak nazvan „Kroz krvavu Krajinu“ objavljen je u listu *Istina*,¹ koji je izlazio na Sušaku. Članak je objavljen u broju 30./1938., koji je izašao 7. kolovoza 1938. godine. Autor članka nije potpisan. Članak, iako se iz samog naslova to ne može otkriti, ustvari je putopisni rad koji opisuje putovanje autora od Karlovca do Zavalja 1938. U članku se navode autorova zapažanja samog prostora, ali i njegova analiza društveno-gospodarskog i moralnog stanja ovdašnjeg naroda. Ovaj članak je potrebno detaljnije interpretirati jer sam autor ima određenih propusta i netočnosti u samom radu, koje su moguće rezultat „neznanja“ ili možda određene melankolije i empatije prema određenom prostoru. Ovaj članak prikazuje dublje analizu društveno-političkih okolnosti u kojima je nastao te je ustvari svojevrsna recenzija nastala više od osamdeset godina nakon njegove objave.

Kroz krvavu Krajinu

Želja me je odavna vukla da prođem jednom kroz najzloglasniji kraj naše modruške biskupije – kroz zeleni Kordun i krvavu Krajinu. Rekoh najzloglasniji, jer svi mi koji nismo odatle, kad čujemo riječ Kordun, odmah nam iskrсну pred oči slike hajduka, razbijača, palikuća, ubojica, ljudi crna pogleda i istisnute šake, koja je svaki čas spremna

¹ Dana 7. siječnja 1934. na Sušaku izlazi prvi broj lista-tjednika „*Istina*“. Krug oko „*Istine*“ bio je na osobit način povezan s Trsatskim svetištem, pa su i lik Gospe Trsatske i obrisi bazilike Majke Milosti bili istaknuti u zaglavlju tjednika, koji je od prvoga do posljednjeg broja tiskan u *Primorskom štamparskom zavodu Vladimira Devčića*. Pokretač lista bio je dr. Ivan Starčević, biskup senjsko-modruški, glavni urednik lista bio je Josip Blažina, a formalni vlasnik lista bio je svećenik Adam Muhtin. Tjednik za katoličku prosvjetu i socijalnu pravdu, kako je bilo istaknuto u zaglavlju lista, osmišljen je u krilu sušačkoga katoličkog pokreta, pokušao je odgovoriti na izazove vremena šireći ideje katolicizma i socijalne pravde. Postupno je mijenjao uređivačku politiku prema političkom djelovanju. Uprava i uredništvo „*Istine*“ bili su isprva u Samostanu časnih sestara Svetoga Križa, a potom u Starčevićevoj dvorani na Sušaku. Okupacijom grada Sušaka obustavljeno je izlaženje „*Istine*“, a posljednji broj je tiskan kao dvotjednik 30. ožujka 1941. (Izvor: https://www.formula1-dictionary.net/rijeka_novine_izlazile_u_rijeci.html)

da ti zatjera nož u leđa. Zar nam nisu govorili da tamo momci jutrom lijegaju, a sjekirom prozore brišu? Međutim moram naglasiti da takova Korduna ja nisam vidio, a i pripovijedali su mi sasvim protivno. Barem što se katoličkog življa tiče.

Kad se voziš kroz jednoličnu karlovačku okolinu u nutrinu, znat ćeš da si došao u Kordun čim počneš sretati pravoslavna sela. Tu i tamo ima čisto hrvatskih sela, među kojima je najznačajnije – Slunj. Smjestio se na krasnom položaju, na ušću Slunjske (Slušnice) u Koranu. Staro je to mjesto. Tu su dolinom Korane prolazile uvijek glavne ceste. Kažu da je tu opstojalo već Ilirsko naselje, ali svakako rimsko.² Danas se vide ostatci rimske ceste. Od drugih starina tu su tek gole, razvaljene zidine frankopanskog grada i njemu nasuprot zidine ogromnog skladišta žita za vrijeme vojne granice³. Slunj je hrvatsko mjesto, a i bliža okolica je čisto hrvatska. Zanimalo me razgovarati s Kordunašem, zaviriti mu u dušu. Promatrao sam ih na sajmu, kod posla, u crkvi. Miran je to čovjek, dobroćudan, blag. No, kažu da je ipak vrlo nagao. Na crkvenim zborovima znade se često proliti krv. Noževе, a gdjekoji i kuburu nose za pasom, i ako ga tko izazove nagao je. Međutim u najnovije vrijeme toga je sve manje, ali sve je to daleko od onoga što smo mi o Kordunašima čuli. Po naravi su vrlo bistri i pametni, disciplinarniji su možda nego drugi Hrvati, ali i zapušteni više nego drugi. U svakom selu imaš žandara, ali da li je tim ljudima omogućeno doći u školu i u crkvu, to se malo ko brine. U kući sam vidio veliku bijedu, ali i veliku porodicu. Djece puna sela! Sve je u selu vrlo primitivno. Vode na pr. nemaju. Izvori su toliko jadno uređeni da ne može biti gore. A i kako će sami. U jednom selu skupili su nekako za cement, i htjeli su napraviti barem donekle čistu i pristojnu spremu za vodu. A kako se svršilo? Kad je bilo gotovo, vode je nestalo. Ostao je stari izvor, gori nego u Africi. A i gdjekoja druga slika mora te opeći u srce. Vidio sam starca od 80. god. I njegova sina kako okapaju kukuruz. Tako poderanih ljudi nisam još vidio. A tek kuća! Jedva viri iz zemlje, više sličí brlogu, ali ipak oko nje se igra i pase tri mršave ovčice i četvero djece. Evo, ti drže na leđima hrvatsku budućnost! Mnogi i mnogi bi se trebali i te kako zamisliti.

² Ovo je samo pretpostavka jer se ni danas u određenim provedenim arheološkim istraživanjima ne može dokazati. Neosporno je da je i taj prostor bio naseljen. Ipak, Filip Škiljan u knjizi *Kulturno-historijski spomenici Korduna* (Zagreb, 2007.) kao mogući lokalitet Japodske gradine, navodi brdu Mašvina kod Furjana, a biskup Mile Bogović u knjizi *Slunjski kraj i njegova crkva u prošlosti i sadašnjosti* (Gospić-Slunj, 2015.) donosi fotografije poklopaca sarkofaga nađenih nedaleko od slunjskog groblja i u Cvitoviću koji moguće potječu iz razdoblja Rimskog Carstva.

³ Skladište žita, tzv. Napoleonov magazin, sagrađeno je za vrijeme francuske uprave Vojnom krajinom (1809.-1813.)

Druga stvar koju i slijep možeš u Krajini opaziti jest da gdje god bolja zemlja da tamo nije hrvatski živalj. Pravo je čudo ako nađeš komad bolje zemlje, a da ga nastavaju Hrvati katolici. Zaista je žalosna sudbina ovih krajeva i ljudi. Stajali smo na braniku „ostataka ostataka“, ostavili svoje kosti ili s par prnja selili dalje, a iza silovitih osvajača dolaze drugi i naseljavali ove naše krajeve. I to su milostivo dobivali najbolje dijelove, a na ono što je ostalo vraćali bi se prijašnji gospodari. Nekoja mjesta su naselili nekoji naši veliki ljudi iz Like. Tako na pr. Zavalje i Vaganac veliki pop Marko Mesić⁴, a i to na mnogo slabiju zemlju, nego što ima na pr. obližnje Petrovo selo. Sva ta sela nalaze se ispod Plješevice na ravnom polju, koje se opet strmo spušta u Bihaćku dolinu. Vrlo lijep pogled na Bihać, ali tu vidiš i drugo zlo, koje nam je ostavio Turčin – vitke minarete. O jedna hrvatska zemljo!

U Zavalju, tom Mesićeve selu, doživio sam vrlo veseli događaj. Bila je upravo prva misa domaćeg sina. Vlč. Bujanović⁵ prvi je svećenik, koji je – Bog zna kad će biti za-

⁴ Zavalje i Vaganac nije naselio pop Marko Mesić (Brinje oko 1640. – Karlobag 2.2.1713.), već su ta naselja oslobođena od Osmanlija tek Svištovskim mirom 1791. godine (78 nakon smrti Marka Mesića, 102 godine nakon oslobođenja Like od Osmanlija). Zavalje i Vaganac i ostale prostore koje je Habsburška Monarhija dobila Svištovskim mirom naselila je Generalna komanda Vojne krajine.

⁵ Josip Bujanović *Pop Jole* (Zavalje 1. siječnja 1914. – Adelaid 13. kolovoza 2001.) Nakon školovanja u Zavalju i gimnazije u Bihaću pohađa sjemenište u Senju, gdje završava i bogosloviju. U Senju je i zaređen za svećenika 1938. Kao svećenik službovao je u Bribiru, Krišpolju i Brinju. Bio je predratni član ustaškog pokreta, a na promoviranju ustaških ideja djeluje na mladeži u Zavalju i Bihaću. Organizirao je u travnju 1941. preuzimanje vlasti u Brinju i okolici. Bio je dušobrižnik u domobranskim i ustaškim postrojbama. U studenom 1942. iz Bihaća dolazi u Zagreb, gdje je u činu satnika imenovan dušobrižnikom 3. novačke pukovnije. Ubrzo je raspoređen u Liku i sudionik je obrane Gospića od partizana u svibnju 1943. Ostaje u Lici kao duhovnik 4. ustaškog djelatnog zdruge do jeseni 1944., kad dobiva čin ustaškog bojnika-duhovnika. U ožujku 1944. imenovan je upraviteljem, a u prosincu velikim županom Velike župe Lika i Gacka. Kad su partizanske postrojbe u travnju zauzele Gospić i okolicu, povlači se prema Senju i Sušaku, ali se sa skupinom ustaša odmah vraća u okolicu Brinja. Odlazi potom i u Zagreb i 25. travnja podnosi izvješće predsjedniku vlade Nikoli Mandiću u kojem, između ostalog, predlaže vođenje gerilskog rata u Lici. (Doista, u Lici su još neko vrijeme djelovale pojedinačne ustaške grupacije okupljene oko Delka Bogdanovića i Mate Frkovića). Kraj rata dočekao je u Zagrebu, te se povlači prema Austriji, a nakon toga emigrira u Italiju, gdje će ostati sve do 1951. godine. U logoru Fermo zajedno s Dušanom Žankom organizira pjevački zbor s kojim će imati više koncerata (Loreto, Rim, Vatikan). Skriva i štiti brojne civilne i vojne dužnosnike NDH čije su izručenje tražile jugoslavenske vlasti, među njima bivšeg potpredsjednika vlade NDH Đafer-bega Kulenovića, a mnoge je uspio prebaciti u Južnu Ameriku. I sam odlazi u Ekvador, a zatim u Argentinu. U Argentini živi osam godina u ilegali. Kasnije se oženio i napustio svećeničku službu te 1964. odlazi u Australiju. Bio je aktivan u hrvatskim emigrantskim organizacijama. Umro je u Adelaidu 2001. godine. U: Dizdar Zdravko, Grgić Marko, Ravlić Slaven, Stuparić Darko. *Tko je tko u NDH*, 1997. 56; U: Dujmović, Ivan. *Povijest Zavaljske župe*, 1997. 155.

dnji – nikao u ovom siromašnom, zapuštenom kraju. Zato je taj događaj dobio sav naš živalj iz okolice i Bihaća. Bila je to neviđena slava za naše poštene, gorde i stasite Krajišnike. Na njihovim licima čitao sam veliko veselje. I zaista je to radostan događaj, jer dok bude hrvatska gruda rađala hrvatske svećenike, ona propasti neće. Vidio sam ovdje, što drugdje još ne vidjeh (doduše mlad sam još) a to je povorka, koja je išla po mladomisnika. U toj povorci mogao si vidjeti preko 600 muškaraca u jedinstvenoj narodnoj nošnji.⁶ Dakako i mnoštvo djevojaka. Tu je narod vjeran svojoj Crkvi i to mu daje jakosti da ne podlegne strašnom pritisku, koji se na njega čini. Ovaj kraj spada naimo pod knuto Vrbanske banovine.⁷ Poslije podne mladež se pred crkvom uz svirku zabavljala. Krasne djevojke u još ljepšim nošnjama, i stasiti momci u crvenkapama i plavim haljeticima neumorno su plesali divna naša narodna kola. Djevojke su odjevene u vrlo gusto naborane suknje, većinom bijele, bijele košulje preko kojih je crni haljetak sav načičkan novce. Prije su to možda zlatni dukati bili, a sad su to srebrni i nikleni komadi i gdjejoja medaljica. Pa kad poskoči u kolu udari jedan novac u drugi, i to se cilikanje skladno stapa s cijelim ugođajem. Krasna su naša narodna kola! Kak se čovjeku zgadi ono natezanje po birtijama u sitne noćne sat pijanih, mamurnih i znojnih djevojaka i mladića ispijenih obraza! A ovdje – vedar, nasmijan, crven, zadovoljan obraz i – čisto srce! A navečer – župnik je rekao samo jednu riječ i svi su se zadovoljno i mirno razišli svojim kućama. Nema tu noćnog klatarenja i izživljavanja mladenačkih snaga. Put od Karlovca i Zavalja, kroz tu našu Krajinu – krvavu haljinu, ostat će mi uvijek u pameti.

Over.

⁶ Na Zavalju su muškarc i žene nosili bijelo, tj. gaće i košulje od domaćeg platna. Bile su to nošnje onodobnih graničara; nošnja kojoj je glavno obilježje jednostavnost kroja i boje (bijele). (...) Gaće muške bijahu gore široke s prilično širokim turom, vezale su se oko košulje, oko pasa nosio je svaki podpašaj ili čemer od kože, s više pretinaca, za kubure, nož, lulu i novce... Gaće momka obično su imale na krajevima rese, a često su bile i navezene obično crveno i plavo. Na plećima nosio je prsluk, dosta malen. Povrh prsluka došla je ječerma, oveći prsluk bez rukava. Ječerma se nosila samo u svećanim prilikama. (...) Nosili su dosta visoke crvene kape. Mladež je nosila niske kape, kordunaške, ali na tokove, kakve su bile i još jesu ličke. Mladići su nosili bijele čarape i crne nazuvke, obično navezene. Žene su nosile pod dugom košuljom kratke gaće od domaćeg, ali prostijeg platna i to samo žene i djevojke na Zavalju i Međudražju (ovako su se nosile katoličke žene - Madžarice u Žegar i okolici Bihaća). Pasale su se skomicom pasom, obično kupovnim. Na oba kraja pasa bijahu ploče, tj. kopče, 5-8 cm u promjeru. Udane i starije žene, osim košulje, nisu imale na sebi nikakve suknje, tzv. kijklje. Suknje su nosile, i to bijele, samo djevojke, a uz to pregaču - zaslan. Djevojke i žene nosile su prsluke od sukna, do pasa, crvene, plave ili crne boje: sprijeda na prsima prilično nisko izrezan, te je stezao tijelo poput steznika. Žene su plele dvije pletenice, koje bi savile kao gnijezdo iznad zatiljka. U: Dujmović, Ivan. *Povijest Zavaljske župe*, 1997. 215.-218

⁷ Općina Zavalje i Ličko Petrovo Selo su 1931. godine izdvojene iz Savske banovine (kotar Korenica) i pripojene Vrbaskoj banovini (kotar Bihać).